

Ante Rendić-Miočević

CJELOVITI PREGLED RIMSKOG KIPARSTVA U DALMACIJI

NENAD CAMBI, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split, Književni krug, 2005., 284 str., ISBN 953-163-200-6

Premda hrvatska arheologija s pravom može biti ponosna na svoju dugu, na neki način čak i nekoliko stoljeća staru tradiciju - često se, naime, u podsjećanju na davne korijene volimo dičiti i podatkom o kolekcionarskim ambicijama jednog Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, za kojega je poznato da je posjedovao zanimljivu kolekciju saloni-tanskih epigrafskih spomenika - ne možemo ipak prikriti činjenicu da su naši arheološki spomenici, poglavito oni antičke provenijencije, u svjetskoj arheološkoj literaturi često posve marginalizirani, nerijetko, barem po našem mišljenju, i nepravredno podcijenjeni. Osim doista rijetkih izuzetaka uzaludno ćemo ih tražiti u svjetskim sintetskim edicijama grčkog i rimskog umjetničkog nasljeđa. To osobito dolazi do izražaja u publikacijama s antologijskim predznakom, ali situacija nije bitno drugačija ni s temeljnim studijama, onima u kojima su na sustavan način predstavljene odabrane kategorije antičkih spomenika, bilo da je riječ o arhitekturi, slikarstvu ili o nama u ovoj prigodi zanimljivoj skulpturi. Često smo odgovorne za takav odnos prema našoj spomeničkoj baštini

skloni tražiti u nekompetentnosti i ignoranciji autora, zanemarujući pritom činjenicu da dio "krivice" snosimo i sami jer ne činimo dovoljno za promicanje naše spomeničke baštine izvan naših granica. Da bismo takvo stanje mijenjali, bilo bi potrebno odvažnije pristupiti obradi zaokruženih većih ciklusa, smjelije se uhvatiti ukoštac s izazovima koji se neminovno javljaju u svakom takvu pokušaju, što bi ujedno trebalo značiti da o spomenicima koje posjedujemo moramo biti sposobni govoriti na razini najviših postavljenih standarda. Nije dovoljno o spomenicima objavljivati samo stručne i znanstvene osvrtne, još manje u publikacijama do kojih se i u nas teško dopire, već ih je potrebno vrednovati i u sinteznom obliku te svakako na jezicima dostupnim svjetskoj čitateljskoj eliti. Oba najvažnija kriterija ispunilo je, čini se, najnovije monografsko izdanje Nenada Cambija, knjiga posvećena rimskoj skulpturi u Dalmaciji, koja je, nema nikakve sumnje, prva i najpotpunija sinteza o tom segmentu rimskog umjetničkog stvaralaštva u našim istočnojadranskim prostorima, ali ujedno i knjiga koja se po svim relevantnim elementi-

ma može staviti uz bok sličnim izdanjima koja se pojavljuju izvan naših granica. Mnogi su razlozi zbog kojih hrvatska arheološka literatura oskudijeva ovakvim izdanjima sintetskog karaktera. S jedne strane samo je po sebi jasno da je osnovni preduvjet realizacijama takvih djela vrsno poznavanje problematike o kojoj autor piše, a potrebno je posjedovati i odvažnost koja se ponekad izlaže rizicima, jer, kako je jedan poznati pisac takvih arheoloških izdanja primijetio, osim poznavanja materije autor mora posjedovati i vještinu balansiranja jer o njemu ovisi što će, koliko i na koji će način pojedini segmenti biti zastupljeni te kako će biti evaluirani. Potrebno je naglasiti i da u ranije vrijeme nakladničke kuće nisu pokazivale gotovo nikakvo zanimanje za takve publikacije, barem kad je arheologija u pitanju, pa su rijetke pojave sintetskih djela graničile s pravim podvigom u kojemu je najlakši dio posla sigurno bio onaj koji je bio i osnovnim piščevim zadatkom. U tom je pogledu situacija danas znatno poboljšana i zainteresirati izdavača očigledno više nije toliki problem, što se može dokumentirati čitavim nizom primjera. U tomu prednjače pojedini zagrebački izdavači poput "Naklade Ljevak", zatim "Školske knjige" ili "Golden marketinga", ali je, čini se, najuspješniji splitski "Književni krug", koji nas je zadužio nizom doista dragocjenih arheoloških izdanja. Upravo je taj nakladnik nedavno objavio i knjigu Nenada Cambija *Kiparstvo rimske Dalmacije*, kao 38. svezak u seriji *Biblioteka knjiga Mediterana*. Vrijedno je istaknuti da je isti izdavač prethodno objavio nekoliko zanimljivih izdanja istog autora, primjerice knjigu *Antički sarkofazi na*

istočnoj obali Jadrana (1988.), monografiju *Antički portret u Hrvatskoj* (1991.), odnosno *Imago animi* (2000.), još jedno izdanje u kojemu je u središtu pozornosti bila antička portretistika u Hrvatskoj. Iskustva stečena u navedenim izdanjima, kojima bismo svakako pridodali i njegovo kapitalno, a na stanovit način i pionirsko djelo *Antika*, prvu cjelovitu sintezu antičke umjetnosti u Hrvatskoj (2002.),¹ autor je ugradio i u ovu knjigu. Ne bismo smjeli propustiti ni udio njegovih brojnih znanstvenih priloga, poglavito opsežne studije o salonitanskom kiparstvu, objavljene 2002. u svescima *Longae Salonae* I i II u izdanju Arheološkog muzeja u Splitu jer je upravo ta studija bila, čini nam se, svojevrsnim putokazom za knjigu kojoj posvećujemo ove retke. Postavljeni zadatak autor je obavio promišljeno i temeljito te, što je osobito važno, s potrebnom odmjerenošću i nužnom razinom znanstvene akribije.

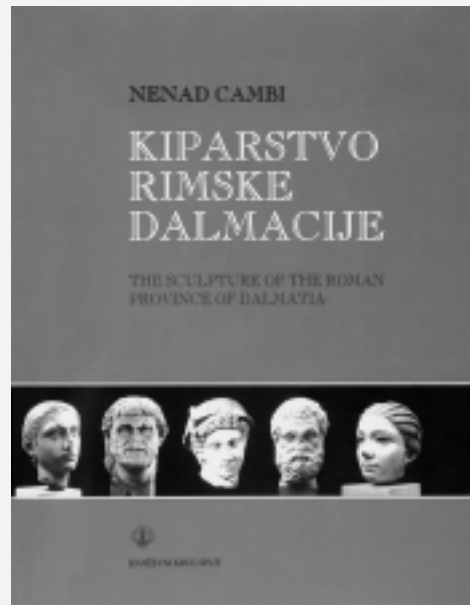
Kiparstvo rimske Dalmacije u metodološkom je pogledu, čini se, slijedilo strukturu netom spomenutog opsežnog poglavlja o salonitanskoj plastici, objavljenog pod naslovom *Kiparstvo*. Na, recimo to tako, "globalnoj" razini, autor je, barem u osnovnim strukturnim elementima, slijedio koncepciju knjige *Roman Sculpture* autorice Diane E.E. Kleiner. Koliko je težak zadatak pisati sintezu umjetničkog stvaralaštva nekog razdoblja, najbolje je definirala sama autorica spomenute knjige, navodeći da je knjiga nastala kao svojevrsni pandan knjizi Andrewa Stewarta o grčkoj skulpturi, ne propustivši naglasiti da se pisanja knjige prihvatila tek kad je i sama zaključila da su takva izdanja razmjerno

¹ Knjigu je izdala "Naklada Ljevak" u suradnji s Institutom za povijest umjetnosti u Zagrebu kao drugu u nizu *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*.

rijetka, a onih starijih, kao što je primjerice slučaj s knjigom *Roman Sculpture from Augustus to Constantine* (1907.) autorice Eugenije Strong, više uopće nema na tržištu! Istodobno, kapitalna djela o rimskoj umjetnosti pojedinih poznatih stručnjaka - među njima su, primjerice, Bernard Andreae, Richard Brilliant, Donald Strong - pružaju ipak opći, širi pregled rimske umjetnosti, ne usredotočujući se samo na rimsku skulpturu. Teško je poreći ispravnost njezinih procjena čak i kad uzmemo u obzir još neka poznata izdanja, osobito ona o grčkoj skulpturi, primjerice knjigu Johna Boardmana posvećenu razvoju grčke skulpture ili pak sjajnu knjigu R.R.R. Smitha o helenističkoj skulpturi. Gledajući u cjelini, očigledno je da su takva izdanja ipak razmjerno rijetka, čak i u svjetskim relacijama, pa je tim značajnija pojava ove Cambijeve knjige, unatoč činjenici što je prostorno definirana granicama samo jedne provincije. Stoga bismo u vezi s time zaključili, svakako ne samo u namjeri da Cambijevu knjigu vrednujemo odmjeravajući njezin sadržaj s izdanjima što smo ih prethodno spominjali - ona, ponavljamo, problematizira samo maleni isječak iz bogate rimske skulpturalne baštine - da u mnogim elementima *Kiparstvo rimske Dalmacije* može stati uz bok drugim sličnim publikacijama te da se - *si parva licet componere magnis* - tom knjigom možemo ravnopravno nositi i sa zemljama koje imaju znatno dužu nakladničku tradiciju i neusporedivo veće materijalne i svekolike druge mogućnosti.

Kao što smo u naslovu ovog prikaza naznačili, *Kiparstvo rimske Dalmacije* sadrži ukupno 284 stranice i čak 776 bilježaka koje upućuju na složen znanstveni postupak kojim

se autor služio u koncipiranju tekstualnog dijela knjige. Dodatna je vrijednost knjige iznimno bogat ilustrativni dio, s čak 317 vrlo kvalitetnih ilustracija, od čega su najvećim dijelom fotografije u boji. Druga vrlo važna karakteristika temelji se na činjenici da je znatan dio teksta preveden na engleski jezik: 39 stranica prijevoda uključuje i popis brojnih ilustracija (autorica prijevoda je Maja Cambi). Knjigu zaključuju *Kazalo osobnih imena, naroda, plemena i zemljopisnog nazivlja te Kazalo pojmova i stvari*, što je svojevrsni, u nas - čini nam se - jedinstveni, arheološki pojmovnik, za koji pretpostavljamo da će korisno poslužiti ne samo onima koji se budu služili knjigom nego i svima koji osjete potrebu za pojašnjenjima različitih pojmova, nepoznanica i nejasnoća vezanih uz ovu tematiku.

Teško je, gotovo i nemoguće, samo u kratkim crtama predstaviti djelo koje doslovce vrvi prijedlozima, idejama i raznovrsnim spozna-

jama o rimskom kiparstvu u Dalmaciji, a treba dodati i da se se u njemu susreću i podaci koji nerijetko nadilaze zadani tematski okvir, ali služe potpunijem razumijevanju onoga što nam je autor naumio priopćiti i objasniti. Ako bismo željeli izdvojili temeljno obilježje ove knjige, a u stanovitoj mjeri i drugih, prethodno spomenutih Cambijevih knjiga, onda je to poglavito vrlo kompetentna stilska analiza dosljedno provedena u interpretaciji gotovo svakog zastupljenog spomenika. Vrijednost knjige je i u činjenici što donosi cjelovit pregled rimskog kiparstva u Dalmaciji i što su njome obuhvaćeni i oni spomenici do kojih je ponekad teško doprijeti i koji su, čak i kad su u pitanju stručnjaci, često nedovoljno poznati. Knjiga je autoru poslužila za iznošenje osobnih prijedloga i stavova o nizu neriješenih pitanja, osobito kad je riječ o pojedinim atribucijama i, što je osobito važno, mogućim datacijama: učinio je to, doduše, i u nekim ranijim knjigama i člancima, napravivši u tom pogledu značajan iskorak u dosadašnjoj arheološkoj praksi, jer je poznato da su se mnogi naši autori rijetko i nerado izjašnjavali o atribucijama i datiranju pojedinih spomenika ili su to činili s velikom dozom opreza. Kao vrstan poznavatelj karakterističnih stilskih osobina u razvoju antičke umjetnosti, sagledavanih u kontekstu pojedinih razdoblja, osobito kad je u pitanju antičko kiparstvo, figuralni sadržaji na sarkofazima, portretna umjetnost i sl., na neki je način bio u nas pionirima takva metodološkog pristupa, krećući se stazama kojima su potom krenuli i drugi istraživači, osobito oni mlađih generacija.

Nakon opširnog *Uvoda* u kojemu je apostrofirano značenje velikih urbanih središta u roma-

nizacijskim procesima (u tomu je svakako prednjačila Salona, a slijedila su i druga važnija središta, Narona, Epidaur, Jader i dr.) te istaknuti pozitivni učinci kontakata i razvitka trgovine sa susjednim regijama, što je stvorilo uvjete za fluktuiranje umjetnina, ali i školovanih majstora koji su prenosili iskustva i onima iz domaćih radionica, objašnjena je i svrha knjige, sadržana u želji za oslikavanjem početaka i pojedinih razvojnih faza antičkog kiparstva na širem području provincije Dalmacije, od dolaska Rimljana pa sve do kraja tetrarhijskog razdoblja. Slijede poglavlja koja korespondiraju s rimskim carskim razdobljima. Prvo u nizu je poglavlje *Augustovo doba*, posvećeno razdoblju u kojemu su položeni temelji romanizacije, a u umjetnosti dominirao klasicizam; posebno mjesto u vrijeme vladavine Augusta pripada formiranju carskog kulta kao osebujnog izraza državne politike, a u isto se vrijeme na javnim zdanjima počinju pojavljivati reljefi. Slijedi *Tiberijevo doba* u kojemu se ranije započeti procesi nastavljaju i dobivaju jasnije obrise, osobito kad je u pitanju daljnja afirmacija carskog kulta, dok se klasični duh infiltrira praktički u sve društvene pore. U umjetnosti prevladavaju mirnoća i klasicistički akademizam, a istodobno se u portretnoj umjetnosti idealiziraju fizionomska obilježja. U tom poglavlju autor raspravlja i o pojavi najranijih sačuvanih primjeraka reljefa s rustičnim prikazima Silvana i pripadnika njegova kulta, postavljajući različita pitanja i nudeći na njih odgovore, osobito na uvijek aktualno pitanje njihove moguće autohtonosti: on naime smatra da su ti reljefi svojevrsni odgovor lokalne sredine na klasične, poglavito grčke i rimske poticaje. Doba Klaudijevaca prema Cambiju karakterizira izostanak služ-

benih reljefa, ali se u to vrijeme snažno razvija portretna i nadgrobna umjetnost. Zanimljivo je da upravo tom razdoblju autor pripisuje neke poznate spomenike iz zagrebačkog Arheološkog muzeja: riječ je, primjerice, o vrlo kvalitetnoj ženskoj glavi iz Solina, za koju pomišlja da bi mogla predstavljati Liviju, zatim o polunagom mladiću bez glave, također iz Solina, za kojeg se ranije smatralo da predstavlja Apolona, predlažući za njega novu atribuciju (pretpostavlja da je riječ o kipu cara u obličju Diomeda ili Hermesa), dok za poznati viški carski torzo iznosi pretpostavku da se možda odnosi na cara Klaudija. Autorov analitički pristup vidljiv je i u poglavljima što slijede: doba Flavijevaca vrijeme je stilskih promjena, pa julijevsko-klaudijevski akademizam zamjenjuje sve izraženija težnja k naturalizmu, a Trajanovo pa Hadrijanovo doba označavaju uvođenje mnogih stilskih novina, primjerice oblikovanja kose s uvojcima nalik pužnicama te umetanja šarenica i zjenica u očne duplje. Poglavlja o *Antoninskom* i *Severskom dobu* donose podatke o znamenitim portretima dviju Salonitanki koji možda prikazuju Karakalinu zaručnicu, kasnije i ženu Plautillu, a to je ujedno i vrijeme pune afirmacije upotrebe luksuznih sarkofaga, najprije atičkih, da bi se potom u većoj mjeri počeli uvoziti i sarkofazi iz Rima. Razdoblje vojničkih vladara doba je najvećeg importa atičkih sarkofaga u Dalmaciju, pa neki od najljepših i najvažnijih sarkofaga potječu upravo iz tog vremena, kao i neki poznati spomenici kulturnog karaktera, poput, primjerice, poznatog kipa Dijane Lucifere iz Aequuma nedaleko Sinja. Uz tetrahijesko se doba vezuju pojedini poznati salonitanski sarkofazi, poput sarkofaga s motivom Dobrog pastira ili pak onoga s prikazom Hipolita i

Fedre, a to je razdoblje važno i zbog činjenice što je tada Dioklecijan u blizini Salone podigao svoju rezidenciju, koja je morala biti rudnikom različitih skulptorskih dostignuća, sačuvanih, nažalost, samo u rijetkim izuzecima. U poglavlju nazvanom *Za kraj* pisac raspravlja o karakteristikama umjetničkog razvitka, eksploataciji kamena, uvozu mramora i umjetnina, lokalnim radionicama, urastanju domaćeg panteona u rimsku religiju, valorizaciji pojedinih kiparskih ostvarenja i sličnim temama. Pritom autor naglašava i poteškoće u praćenju razvitka kiparstva u Dalmaciji, pronalazeći ih u lošoj očuvanosti i činjenici da su mnogi spomenici uništeni, osim djelomice nadgrobni spomenika kojih je svakako i najviše.

Osvrt bismo zaključili konstatacijom da je knjiga *Kiparstvo rimske Dalmacije* nadasve vrijedno znanstveno i stručno djelo koje će osobito biti od koristi stručnjacima i studentima, koje je istovremeno i svojevrsni priručnik, neiscrpan izvor podataka koji će biti od koristi čak i onima u kojima arheologija budi samo usputnu znatiželju. Preostaje nam naposljetku poželjeti da se u što je moguće skorije vrijeme pojavi djelo sličnih karakteristika o rimskoj skulpturi u provinciji Panoniji, kako bi bio obuhvaćen čitav hrvatski prostor. Na taj bismo se način dostojno predstavili svjetskoj stručnoj i znanstvenoj javnosti, što bi bio značajan prilog afirmaciji naše spomeničke i poglavito arheološke baštine, kako ne bismo bili nepoznanicom na arheološkim zemljovidima, o čemu je bilo riječi na početku ovog osvrtu.